

Славица Ратковић

СУКОБ ИТАЛИЈЕ И ЦРНЕ ГОРЕ ОКО СКАДРА 1915. ГОДИНЕ

Сукоб између Италије и Црне Горе око Скадра 1915. године није до сада посебно обрађиван у нашој и страниј историографији.¹ О том сукобу не говори ни Р. Pastorelli, у свом великом раду о италијанској политици у Албанији.² Томе је допринело више разлога, од којих је најважнији био недостатак потребне историјске грађе, пре свега италијанске провенијенције. Недавно објављена дипломатска грађа за 1915. годину у збирци I Documenti Diplomatici Italiani³ учинила је обраду овог проблема могућим. Из ње се види да је велики део италијанске дипломатске активности био посвећен управо догађајима везинизма сукоб са Црном Гором око Скадра. Из многобројних извештаја, телеграма, инстукција и директива министра спољних послова Италије Сиднија Сонино и италијанских представника — нпр. опуномоћеног министра у Драчу Алијотија, конзула у Скадру Де Фаћендиса, посланика у Нишу Сквителија, посланика у Цетињу Негрота Камбијаза, амбасадора у Лондону Империјалија и других — могу се разабрати прави мотиви, жеље и намере Италије у северној Албанији, а посебно према Скадру. Они помажу да се схвати и ита-

---

¹ Андрија Лубурић, *Капитулација Црне Горе, Документи I—II*, Београд, 1938—1940; Др Војислав Ј. Вучковић, *Дипломатска позадина уједињења Црне горе и Србије*, Југословенска ревија за међународно право, Београд, 2, 1959, 227—261; Др Димитрије—Димо Вујовић, *Уједињење Црне Горе и Србије*, Титоград 1962; Др Никола Шкерковић, *Црна Гора за вријеме првог свјетског рата*, Титоград 1963; Др Новица Ракочевић, *Црна Гора у првом свјетском рату 1914—1918*, Цетиње 1969; Др Болумил Храбак, *Албанија од јулске кризе до пролећа 1916. на основу руске дипломатске грађе*, „Обележја“ (Приштина), III, 5 (септ.—окт. 1973); III, 6 (нов.—дец. 1973); 61—83; Др Драган Живојиновић, *Савезници и капитулација Црне Горе 1915—1916. године*, Историјски часопис, XXI (1974), (у штампи).

² L'Albania nella politica estera italiana, 1914—1920 (Bari 1970), passim.

³ Ministero degli Affari Esteri, *I Documenti diplomatici italiani*, quinta serie: 1914—1918, volume VI (Roma 1974.); (у даљем тексту: DDI, VI).

лијанска политика према Црној Гори и разјасне природа и узроци сукоба и његове последице.

Сукоб између Италије и Црне Горе око Скадра 1915. године био је, у суштини, борба за стицање интересних сфера на Балкану. Црногорске претензије у северној Албанији биле су непомирљиве са територијалним претензијама које је од раније показивао италијански империјализам на то подручје. Стога је заузимање делова северне Албаније и Скадра имало тешке последице по Црну Гору. То је довело до заоштравања међународних односа, до озбиљних сукоба са савезницима, а посебно с Италијом, која ће обуставити пружање помоћи Црној Гори. У настојању да је присили на повлачење са територија које је сматрала својом интересном сфером, италијанска влада проширила је блокаду на зону Јадранског мора северно од Отранта. Да би оправдала свој неповољан став, италијанска дипломатија, а са њом и дипломатија појединих савезничких држава, ширила је гласове који су изазивали сумњу у црногорску династију и владу и износила отворено оптужбе да је краљ Никола у дослуху с Аустро-Угарском. Оваква политика погодила је Црну Гору, али и савезничке интересе, јер је услед недостатка животних намирница, ратног материјала и уверења да краљ Никола води неискрену политику, да спрема издају, слабио отпор црногорске војске и народа. То је убрзало њену капитулацију. Капитулација Црне Горе значила је и неуспех савезничке, пре свега италијанске, балканске политике, јер је довела до учвршћења Аустро-Угарске у Црној Гори, Албанији и на Јадрану.

I

Након што се 1861. године национално ујединила и постала велика капиталистичка држава, Италија је 1882. године приступила Тројном савезу и почела да води завојевачке ратове ради освајања колонија.⁴ Таква политика условљена је великом оскудицом у сировинама и потребом да се дође до тржишта за производе растуће индустрије. Италијански владајући кругови тежили су стварању велике Италије која би обухватила Средоземно, Јадранско и Тиренско море, делове северне Африке и Мале Азије.⁵ Италија је 1885. године основала колонију Еритреју, затим Сомалију, али је у исцрпљујућем рату за освајање Етиопије претрпјела пораз 1896. године. То је показало да није била способна за вођење велике колонијалне политике. Зато је свој експанзионизам још енергичније усмерила на источну обалу Ја-

⁴ Владимир Иљич Лењин, *Изабрана дела*, том 9 и 10, Београд 1960, 423; В. В. Готлиб, *Тайная Дипломатия во время первой мировой войны*, Москва 1960, 189—194, 206.

⁵ *Историја исвог века*, део II; у редакцији Ј. В. Тарлеа, Н. В. Јефимова, П. М. Ноловича и В. М. Хвостова, Београд 1946, 365.

дранског мора, које је почела називати својим морем (*mare nostro*).⁶ Преко њега требало је да економски и политички продире на Балкан. Посебно интересовање италијански капитализам показивао је за Албанију, пошто је главни правац продирања на Балкан ишао од Валоне преко Елбасана и Битоља к Солуну. Његову експанзију припремала је читава мрежа конзула, трговачких агената, агитатора-учитеља и католичкога клера. За њима су долазили банкари и трговци, који су, уз пуну помоћ државе, постали значајан фактор привредног живота на албанској обали. Италија је пред први светски рат избила на друго место албанског увоза и извоза, одмах после Аустро-Угарске.⁷

Окретање Италије к Балкану потврдила је и женидба италијанског престолонаследника Виктора Емануела принцезом Јеленом, кћерком црногорског кнеза Николе, 1896. године. Од тада је италијански капитал почео да осваја једну по једну привредну грану у Црној Гори.⁸

Стога је разумљиво што се Италија енергично супротстављала учвршћењу у Албанији било које друге државе. Из истих разлога и са истих позиција она је деловала и у првом балканском рату 1912—1913. године, када се енергично противила да освајањима у Албанији Србија добије приступ на Јадран а Црна Гора Скадар.⁹

Настојања да од Албаније створи природни мост за продирање на Балкан довели су Италију до оштрог супарништва са њеном савезницом Аустро-Угарском.¹⁰ Ипак, из страха од Русије, између Беча и Рима је још 1901. године постигнут споразум о подели интересних сфера у Албанији: северна Албанија ушла је у аустроугарску, а јужна Албанија у италијанску интересну сферу.¹¹ Међутим, 26. априла 1915. године Италија је напустила своје дотадашње савезнике и ушла у рат на страни Антанте, поред осталог и ради припајања делова југословенских територија које су припадале Аустро-Угарској и успостављања потпуне превласти на Јадранском мору;¹² она је, уосталом, била привучена на страну

⁶ Димитрије Туцовић, *Изабрани списи*, књ. II, Београд 1950, 293; Др Драган Живоиновић, *Америка, Италија и постанак Југославије 1917—1919*, Београд 1970, 8—9.

⁷ Ђуровић, *Црногорске финансије 1860—1915*, Титоград 1960, 152; Саво Скоко, *Други балкански рат 1913*, књ. I, Београд 1968, 33.

⁸ Ђуровић, *нав. дело*, 157, 210, 371—396; Др Мирчета Ђуровић, *Трговачки капитал у Црној Гори у другој половини XIX века*, Цетиње 1958, 232—239; Митар Ђуришић, *Први балкански рат 1912—1913*, књ. III, Београд 1960, 8.

⁹ Др Михаило Војводић, *Скадарска криза 1913. године*, Београд 1970, 21.

¹⁰ Владимир Дедијер, *Сарајево 1914*, Београд 245.

¹¹ *Historia e Shqipërisë*, I—II (Tirana 1965), II, 266.

¹² Шкерковић, *Црна Гора за вријеме првог светског рата*, 45; Ferdinando Martini, *Diario 1914—1918*, Milano 1966, 433, 471 В. В. Готлиб, *нав. дело*, 562.

Антанте обећањем да ће добити одрешене руке за акцију у Албанији.¹³

Освајачки планови Италије према Албанији сукобили су се са сличним завојевачким претензијама црногорске династије и владе на подручју Скадра и северне Албаније.

Након Берлинског конгреса Аустро-Угарска је окупирала Босну и Херцеговину и онемогућила политичку активност Црне Горе на тим пограничним територијама. Зато се Црна Гора окренула крајевима под Турском, посебно Скадру и његовој богатој околини.¹⁴

Скадар је одувек привлачио Црногорце. Он је у XI веку био престоница краљевине Зете, а у доба Немањића седиште рашког престолонаследника; неповратно су га изгубили крајем XIV века. Зато су тежње Црногораца за тим градом имале дубоког корена, а традиција је стално оживљавана. Ипак, пресуднији су били економски разлози, јер је сиромашној и презадуженој Црној Гори, притијешњеној у неплодном кршу, била потребна плодна равница око Скадра, која је реком Бојаном повезана с Јадранским морем.¹⁵

У првом балканском рату 1912—1913. године против Скадра је упућена главнина црногорске војске, али град није одмах заузет. Опсада, уз помоћ српских трупа, трајала је седам мјесеци; вођене су огорчене борбе, у којима су се црногорске и српске снаге пожртвовано бориле. Када су велике силе одлучиле да Скадар припадне Албанији и поставиле захтев да се операције обуставе, српска влада се морала покорити и повући своју војску из Албаније, а црногорске снаге су продужиле опсаду, упркос блокади обале од стране међународне флоте и намера Аустро—Угарске да скадарску кризу искористи као повод за рат против Црне Горе и Србије. Краљ Никола био је упоран у настојању да оствари свој давнашњи сан. Црногорска војска је 24. априла заузела Скадар, али га је под притиском великих сила, посебно након одлучних претњи Аустро-Угарске и Немачке, узалуд изгубивши око 10.000 људи, тешка срца морала напустити и 14. маја предати одреду формираном од Британаца, Италијана и Аустријанаца.¹⁶

Покушај Црне Горе да освоји и задржи Скадар и њена непоустљивост довели су тада до великог заоштравања међународних односа. Скадарска криза претворила се у краткотрајну кризу европских размера.¹⁷ Она ће оживети кратко време након тога.

Када је избио први светски рат, краљ Никола се надао да ће, ако се рат срећно заврши, повратити Скадар. Такву начелну

¹³ Храбак, *Албанија од јулске кризе* „Обележја“, III, 65, 79; В.В. Готлиб, нав. дело, 284, 333, 458.

¹⁴ Војводић, нав. дело, 21.

¹⁵ Ђуришић, нав. дело, 54.

¹⁶ Скоко, нав. дело, 152—155.

¹⁷ Војводић, нав. дело, 21, 184; Ђуришић, нав. дело, 355—391.

одлуку у почетку рата донеле су и силе Антанте, али о томе нису званично обавестиле Црну Гору.¹⁸ Краљ Никола је помишљао да још у августу 1914. године уђе са војском у Скадар, али је од тога одустао по савету руске и италијанске дипломатије, које су биле против скидања снага са фронта према Аустро-Угарској. Он је тада преко министра иностраних послова Петра Пламенца обећао да ће послушати савет Русије али је истовремено ставио до знања да се не одриче Скадра, истакавши да ће такав захтев поставити тек када Русија коначно порази Аустро-Угарску.¹⁹ Краљ је у томе, ипак, највише рачунао на помоћ Русије, са којом су га везивали традиционално пријатељство и родбинске везе са њеном династијом, а надао се и помоћи италијанског двора, пошто је његова кћерка била италијанска краљица.²⁰ Он је 2. августа 1914. године одбио понуду аустроугарског посланика у Цетињу да добије Скадар ако Црна Гора сачува неутралност.²¹

II

И поред затишја које је на фронтима црногорске војске наступило у јануару 1915, економски положај Црне Горе у априлу те године био је веома тежак. Истрошена у два балканска рата и у првој години првог светског рата, у који је ушла без икаквих резерви хране, потпуно неспремна, она је економски била веома ослабила. Њена војска је крајње оскудевала у храни, одећи, обући, муницији.²² Савезници су јој преко Србије давали кредит од 50.000 франака месечно, али то није могло задовољити ни најосновније потребе.²³ Мање количине хране и ратног материјала успела је да набави у иностранству, али је превоз те робе за Црну Гору наилазио на све веће тешкоће, јер су Јадранско море блокирале флоте обе зараћене стране. А савезничке владе нису много бринуле о снабдевању Црне Горе. У лукама савезника и незараћених земаља месецима су стајали утоварени бродови, који се нису усуђивали да без пратње ратних бродова заплоче према Црној Гори, јер је многе пре тога потопила или запленила аустроугарска флота. Један француски брод потонуо је у барској луци, наишавши на мину. Ту луку, као и осталу црногорску обалу, блокирала је аустроугарска флота, па неактивна савезничка флота није могла да снабдева Црну Гору. Тиме је угрожен опстанак њене војске и народа. Зато је црногорска влада тражила од Фран-

¹⁸ Шкерковић, нав. дјело, 45.

¹⁹ Храбак, *Албанија од јулске кризе* . . . „Обележја“, III, 67, 81.

²⁰ Др Новица Ракочевић, нав. дјело, 64.

²¹ Храбак, *Албанија од јулске кризе* . . . „Обележја“, III, 65.

²² Вујовић, нав. дело 107; Ракочевић, нав. дело, 79; Храбак, *Албанија од јулске кризе* . . . „Обележја“, III, 81.

²³ Војноисторијски институт ЈНА, *Операције црногорске војске у првом светском рату*, Београд 1954, 254. (У даљем тексту: *Операције црногорске војске*).

дуза да оспособе луку у Бару, али су се томе успротивили Италијани и Руси, којима је сметало присуство Француза у црногорским водама.²⁴ Италија је, иначе, по споразуму међу Савезницима, била обавезна да флотом обезбеди транспорте до јадранске обале и истоваривање хране са бродова (пре њеног уласка у рат то је била дужност француске флоте), али је њена флота избегавала своје обавезе у погледу обезбеђења транспорта намењених Црној Гори, која је била гладна.²⁵ Црногорска влада је покушавала да независно од Србије набави потребна средства. У том циљу послате су мисије у Париз и Петроград, али оне нису поправиле економски положај Црне Горе.²⁶

Услед неактивности савезничке флоте, аустроугарски ратни бродови потопили су неколико лађа са житом у току превозења морем и у луци Бар, па је за снабдевање Црне Горе преостао једини слободан пут од пристаништа Сан Ђовани ди Медуа, реком Бојаном и Скадарским језером. Али су убрзо и тај пут угрозили наоружани Албанци, подстрекивани од аустроугарских агенота. Ноћу 7/8. априла напали су црногорске лађе код Скадра и потопили их; 18. маја напали су две црногорске лађе које су пловиле од Скадра за Ријеку Црнојевића, па су једну запленили и одвели са собом, а друга се спасла; у пристаништу Медове опљачкали су 2.000 тона хране, намењене црногорској војсци.²⁷ Крајем априла у Скадру и по разним местима на Бојани било је већ 200 тона робе које су задржале локалне албанске власти, уцењујући и тражећи исплату царина много већих од оних које су велике силе утврдиле 1913. године.²⁸ Осим тога, Албанци су све чешће упадали и на црногорску територију.

Краљ Никола и црногорска влада су иначе чекали повод да остваре свој план и да подседну Скадар, па их је такво држање Албанаца, у условима велике оскудице земље у храни, подстакло да приступе заузимању града и његове околине. Међутим, на такву одлуку утицали су и неки други чиниоци. Албанија је, наиме, после Лондонског уговора 1913. године добила независност, али њен неспособни владар, немачки принц Вилхелм Вид, без угледа и ауторитета, није могао да учврсти свој положај у земљи због снажног утицаја Аустро-Угарске и нарочито Италије, која је настојала да загосподари целом том земљом. Суседне балканске државе и Турска такође су имале своје посебне интересе у Албанији, па су се мешале у њене унутрашње прилике и имале своје сфере утицаја и присталице у њој. Отуда несређено стање у тој земљи, које се већ 1914. године претворило у анархију.²⁹ Нереди

²⁴ Исто, 258.

²⁵ Ракочевић, нав. дело, 86.

²⁶ Вујовић, нав. дело, 107; Лубудић, нав. дело, 186, Обнорски Сазнаову, Цетиње, 6. IV 1945.

²⁷ *Операција црногорске војске*, 258.

²⁸ Храбак, *Албанија од јулске кризе . . .*, „Обележја“, III, 82.

²⁹ Исто, 65; *Операције црногорске војске*, 254.

су изазивали аустроугарски агенти, настојећи да албанска католичка племена искористе у рату против Србије и Црне Горе, као и да истисну утицај Италије. С истим циљем младотурски официри су бунили албанска муслиманска племена. Бугарска је преко македонских бугарофилских комита у Скадру такође подстизала побуне и припремала упаде Албанаца у Србију и Црну Гору. Србија је, зато, предузела противмере и упала с трупама у Хас. Италија је још крајем 1914. године посела Валону и острво Сасено, а Грчка северни део Епира. Све је то нестрпљивом краљу Николи био сигнал да почне припреме за улазак у Албанију. Он већ преговара са председником албанске владе Есад-пашом како би лакше заузео северну Албанију.³⁰ Зато заоштрава питање обезбеђења превоза хране и ратног материјала за Црну Гору преко Медове, одакле је из бродова искрцани материјал мањим бродовима транспортован Бојаном и Скадарским језером.

Крајем маја црногорски министар војни дивизијар Јанко Вукотић упутио је писму генералу Божи Јанковићу, делегату српске Врховне команде, који је истовремено био и начелник штаба црногорске Врховне команде. У писму се истицало:

„Разузданост и разбојништво суседних нам Арнаута дошло је до врхунца од почетка овога рата а прије чинили су нам под утицајем аустроугарских агената сваке неприлике и нападали су нас, спречавали су превоз наше хране Бојаном и Језером, пљачкали и убијали погранично становништво. Ми смо све то из разних обзира до сада, иако са муком, трпјели. Посљедње разбојништво са нашом робом у Медуи не може се трпјети; преко два милиона килограма хране за војску опљачкали су и уништили иако смо им на посредовање овдашњих претставника великих сила обећали 200.000 килограма исте хране. Све то није помагало. Агенти аустријски успјеше протурањем вијести Арнаутима, да је Црна Гора пропала, да је Аустрија узела Ловћен и Никшић, наговорила их да нам храну опљачкају и униште. Наша је војска гладна, народ већ одавно гладује а ми допуштамо да нам Арнаути храну пљачкају. Снабдијевање војске храном није могуће преко Митровице и Пећи. Наша су пристаништа блокирана и минирана од непријатељске флоте и једини начин снабдијевања то је Бојаном, а и ово Арнаути као устроугарски помоћници, онемогућавају. Све ово приморало нас је да се ријешимо на окупацију Скадра и околине и задржимо их ради осигурања нашег животног опстанка, док се прилике измијене, и, да у ту сврху одвојимо од наше војске један не велики контингент до 5000 војника. . . .³¹

По инструкцијама српске владе генерал Јанковић се успротивио издвајању снага потребних за ову акцију, запретивши оставком. Узалуд је краљ истицао да он заповеда својом војском. Генерал Јанковић је одобрио само да три батаљона Ловћенског

³⁰ Храбак, *Албанија од јулске кризе. . .*, „Обележја“, III, 82.

³¹ Шкерковић, нав. дело, 54.

одреда појачају одсек на Бојани, да се заузме Тарабош и поседне цела десна страна Бојане од Скадарског језера до Јадранског мора, како би се одатле заштитила пловидба реком. Србија, разуме се, није могла бити против присаједињења северне Албаније и Скадра Црној Гори, тим пре што је веровала да ће доћи до уједињења са Црном Гором; она и није смела бити против тога, јер би тиме изгубила симпатије народа у Црној Гори. Међутим, пошто се црногорска војска налазила под командом српских официра, српска влада није хтела да савезници окриве њу због нарушавања интегритета Албаније. Истовремено је стигла порука руског министра спољних послова Сергија Сазанова да све снаге треба усредсредити против Аустро-Угарске, а да не долази у обзир било каква акција за заузимање Скадра. Он је обећао да ће савезничке државе после рата „водити рачуна о заветној мисли црногорског народа“, тј. о присаједињењу Скадра.³² Тако је, привремено, одложена акција Црне Горе према Скадру. До даљег она се морала задовољити посудањем десне обале Бојане. С тим у вези црногорски министар спољних послова изјавио је да је Црна Гора то учинила само ради заштите транспорта хране и да ће се она покорити мишљењу савезничких држава у погледу поседнутих територија; обећао је да црногорска војска неће прелазити Бојану.³³

На иницијативу француске владе, која је била најувиђавнија према Црној Гори и забринута за њено снабдевање, конзули савезничких држава у Скадру интервенисали су код албанских власти да се Бојаном обезбеди транспорт робе за Црну Гору и да се ослободи задржана роба намењена Црној Гори.³⁴ Ово је било у вези са захтевом који су својим владама упутили посланици великих сила да се Црној Гори пошаље храна, упозоравајући да ће, у противном, она бити присиљена да поседне албанске области до Медуе како би спречила пљачке Албанаца. Том приликом изразили су мишљење да Црна Гора управо жели да искористи такво стање. На чињеницу да питање снабдевања веома забрињава црногорску владу указао је и италијански посланик на Цетињу Негрото Камбијазо у извештају свом министру спољних послова Сонину од 27. маја; он је истакао да ће резерве житарица за војску и цивилно становништво кроз три дана бити исцрпене, а да Албанци у Медуи не дозвољавају излазак неколико стотина тона кукуруза намењеног Црној Гори.³⁵

У међувремену, 29. и 30. маја, упале су српске трупе у Албанију захваћену нередима. Учинили су то на молбу председника владе Албаније у Драчу Есад-паше, да би помогле у угушивању побуне, коју су подигли младотурски официри, аустроугарски агенти и бугарске комите. Циљ побуне био је обарање владе

³² Храбак, *Албанија од јулске кризе...*, „Обележја“, III, 82.

³³ Исто, 81.

³⁴ Исто, 82.

³⁵ DDI, IV, док. бр. 19, 11; Шкерковић, нав. дело, 56.

Есад-паше и организовање албанске војске за напад на Србију и Црну Гору ради помоћи Аустро-Угарској и Турској у борби против сила Антанте.³⁶

Све док се није искрцала у Валони Италија је подржавала Србију у њеним плановима да у Албанији заузме неке стратегијске тачке ради обезбеђења границе. Али након тога променила је став и била против било чијег продирања у Албанију.³⁷ Упадом српских трупа у Албанију италијански интереси били су угрожени, па је њена дипломатија енергично реаговала. Министар спољних послова Сонино је већ 1. јуна 1915. године свом амбасадору у Русији Карлотију дао инструкције да код руског министра спољних послова Сергеја Сазанова инсистира да се Србиј ауздржати од даљег упадања у Албанију.³⁸ Пошто је српска војска наставила наступање, италијански посланик у Србији Сквити посетио је 8. јуна у Нишу министра Јовановића, који је замењивао председника владе Николу Пашића, и захтевао да се Србија уздржи од намераване окупације Елбасана, упозоравајући га „на познати став Италије и Тројног споразума у погледу очувања интегритета Албаније“.³⁹ Истога дана Сонино се обратио владама Велике Британије, Русије и Француске и захтевао да оне енергично затраже од српске владе у Нишу да обустави даље покрете у Албанији „како не би развличила своје снаге које су потребне против Аустро-Угарске“, нагласивши при томе да Италија неће признати српска освајања у Албанији.⁴⁰

У Риму су наставили да с великом пажњом прате покрете српске војске у Албанији. Сонино је 9. јуна био присиљен да се, преко својих амбасадора, поново обрати Лондону, Петрограду и Паризу, захтевајући да хитно и енергично изврше притисак на Србију да обустави напредовање у Албанији, јер је то изазвало и грчке претензије. Он опомиње велике силе да ће, ако то не учине, ослабити њихови међусобни срдачни односи и сугерира им: „Русији је, као и нама, у интересу да Србија не развлича своје снаге, које сада треба да се окрену против Аустро-Угарске. Енглеска и Француска имају ефикасна средства за вршење притиска на Србију којој могу, поред осталог, запретити да ће јој обуставити снабдевање храном и муницијом“.⁴¹ Али, упркос оштрих протеста и настојања италијанске дипломатије, Срби су наставили наступање у Албанији;⁴² 4. јуна заузели су Елбасан, а 11. Тирану.

³⁶ Храбак, *Албанија од јулске кризе...*, „Обележја, III, 71; *Операција црногорске војске*, 254.

³⁷ Драган Р. Живојиновић, *Сан Ђулијано и италијанске претензије на Јадрану на почетку светског рата 1914—1918. године*, Београд 1973, 313; Храбак, *Албанија од јулске кризе...*, „Обележја“, III, 74.

³⁸ DDI IV, док. бр. 67, 32.

³⁹ Исто док. бр. 117, 66; Sidney Sonino, *Diario 1914—1916*, Bari 1972, 162.

⁴⁰ Исто, док бр. 118, 66 и 67.

⁴¹ Исто, док. бр. 130, 73.

⁴² Шкерковић, нав. дело, 59.

Наступање Срба у Албанији краљ Никола је искористио да настави планирану акцију у северној Албанији. Јединице црногорског Старосрбијанског одреда, који се налазио на граници од 1914. године са циљем да спречи нападе Албанаца на црногорску територију, кренуле су почетком јуна у освајање северне Албаније. Његова лева (Ђаковачка) колона, после тродневне борбе у рејону племена Гаши и Краснићи, разбила је Албанце, али је и сама имала 80 мртвих и рањених. Десна (Гусињска) колона није наишла на озбиљнији отпор. На молбу племена Шаље црногорска војска је посела и ту територију.⁴³ По наређењу министра војног, које је издато без знања и сагласности генерала Јанковића,⁴⁴ Тушка бригада је 9. јуна посела територију племена Клименте, а 13. Кастрате. До 15. јуна разоружала је сва албанска племена од црногорске границе до Скадра, реке Кира и Проклетија, и запленила око 5.000 пушака. За то време Старосрбијански одред је из Шаље продужио наступањем према Скадру, заузео Бардањолт и све до реке Кира, спојивши се са Тушком бригадом. Јединице Ловћенског одреда прешле су 17. јуна на леву обалу Бојане и на удаљености од 600 метара заузеле доминантне тачке на албанској територији.⁴⁵

Краљ Никола је знао да ће окупација поменутих делова албанске територије изазвати оштро реаговање Савезника, посебно Италије. Зато је покушао да потражи помоћ и разумевање и од свог зета, италијанског краља Виктора Емануела, у ствари да припреми Италију за црногорску одлуку о окупацији Скадра. Од му је још 11. јуна 1915. године послао депешу која гласи: „Српска војска од 50.000 људи наступа у правцу Скадра без претходног споразума са нама. Они су већ окупирали Елбасан. Ми још не знамо њихове намере. . . Да ли је Италија у току овог чудног поступка? У исто време Србијанци траже од нас да упутимо црногорску војску према Босни, док они сами скидају своје снаге са фронта према Аустрији. . .“ Али, италијанска дипломатија није имала разумевања за планове црногорског двора. Сонино је 12. јуна замолио краља Виктора Емануела (и о томе циркуларно обавестио италијанске представнике у Лондону, Петрограду, Паризу, Цетињу и Нишу) да црногорском краљу саветује да се не упушта у акцију за окупирање албанске територије; да је он протествовао и због српских покрета у Албанији, али да би црногорска акција још више компликовала ситуацију у Албанији и „могла би је принудити да за стално повуче своје снаге са аустријског фронта на којем треба сада хитно да концентрише све своје снаге“.⁴⁶ Он је 10. јуна предложио руском посланику у Риму Гирсу да се Црна

⁴³ *Операција црногорске војске*, 258.

⁴⁴ Вујовић, нав. дело, 109.

⁴⁵ *Операција црногорске војске*, 259.

⁴⁶ Sidney Sonino, *Carteggio 1914—1916*, a cura di Pietro Pastorelli, Bari, 1974, 503 и 504, телеграм Виктора Емануела III Сонину 11. јун 1915.; DDI, IV, док. бр. 159, 91.

Гора упозори да ће, ако заузме Скадар, бити лишена помоћи италијанске флоте у снабдевању житом; у црногорској офанзиви је видео прсте Аустро-Угарске.⁴⁷

Сонино је 12. јуна телеграфски послао инструкције посланику у Цетињу Негроту Камбијазу: „... Инсистирамо да Црна Гора не дозволи да буде увучена у опасне и нежељене операције, већ да све своје снаге концентрише на аустријском фронту“.⁴⁸ Овај је сутрадан ујутро примљен код министра иностраних послова Пламенца и „озбиљно га саветовао да, у заједничком интересу, не баца земљу у албанску авантуру“ Пламенац га је уверавао да ће се окупација ограничити на десну обалу Бојане. „Пошто сам му“, извештава Сонино Камбијазо, „ставио до знања да та тврдња може бити демантована његовим изјавама мојим колегама... о евентуалној окупацији неких тачака преко Бојане, одговорио ми је да ће тој учинити само у случају потребе“.⁴⁹

Али већ сутрадан, 14. јуна, Пламенац је представницима великих сила упутио дугу ноту о непријатељствима Албанаца и закључио да се црногорска влада нашла у ситуацији да нареди својој војсци да окупира неке важне стратегијске тачке на Бојани; да она не смера освајањима, али да то чини из истих разлога који су навели велике силе да окупирају неке тачке у Албанији. О томе је Камбијазо истог дана обавестио Сонино.⁵⁰

Тих и следећих дана представници великих сила, посебно Италије, имају пуне руке посла; они оштро осуђују Црну Гору због неискрености, а италијански посланик се, по речима српског посланика Михаиловића, држао веома дрско.⁵¹ Сваки његов разговор са црногорским званичним представницима заиста је био такав; он је 21. јуна, чак, изјавио министру Пламенцу да нема поверења ни у њега ни у црногорску владу.⁵² Камбијазо је већ 10. јуна био веома забринут када је добио поверљиве информације, које је саопштио Сонино, да је послато наређење да црногорске трупе потпуно поседну десну обалу Бојане и да је краљ Никола од генерала Јанковића тражио 5.000 људи за Скадар.⁵³ Ту своју забринутост Негрото Камбијазо је поновио у извјештају Сонино 12. јуна, саопштавајући да је генерал Јанковић указао да се иде у сусрет великој опасности, тј. окупацији Скадра.⁵⁴

Сонино се сагласио с предлогом енглеског министра спољних послова сер Едварда Греја о заједничкој декларацији великих савезничких сила у Цетињу, у којој би се истакло: да су Савезници одлучно против било којег напада на Албанију и да ће

⁴⁷ Лубурић, нав. дело, II, док. бр. 64, 199, извјештај Гирса Сазанову 10. јун 1915.

⁴⁸ DDI, IV, док. бр. 162, 92.

⁴⁹ Исто, док. бр. 175, 101.

⁵⁰ Исто, док. бр. 184, 106; Шкерковић, нав. дело, 58.

⁵¹ Шкерковић, нав. дело, 59.

⁵² DDI, IV, док. бр. 233, 136.

⁵³ Исто, док. бр. 141, 83.

⁵⁴ Исто, док. бр. 163, 92.

употребити сав свој утицај у Скадру како би се обезбедило снабдевање Црне Горе. Сонино је био посебно задовољан Грејовим предлогом, у ствари претњом да енглески посланик у Цетињу стави до знања „да Енглеска не може олакшати пролазак црногорских резервиста (добровољаца) уколико они могу да послуже за упад у Албанију или за ослобођење других трупа у том циљу“.⁵⁵ Следећег дана, 17. јуна, он је посланика у Цетињу упознао да се Сазонов сагласио с тим предлогом и истакао да је такав протест тим потребнији што аустроугарски конзул у Скадру развија грозничаву активност, настојећи да краља Николу наведе да запоседне Скадар и да на тај начин ослаби допринос који црногорске снаге могу дати Савезницима против Аустријанаца.⁵⁶ Али и поред Сонинових настојања, овај заједнички корак великих сила није учињен, јер француски посланик није добио инструкције.⁵⁷ Камбијазо је, међутим, сам деловао и претио, што се види из његовог извештаја Сонину од 17. јуна, који гласи: „Данас сам енергично инсистирао код овдашњег министра спољних послова. . . Ставио сам им до знања да је њихова циркуларна нота оставила најгори утисак; она имплицитно потврђује мишљење да питање снабдевања није ништа друго него фасада за прикривање правих циљева освајања. Ставио сам им до знања да то, уосталом, не може да се учини без сагласности Италије која нема намеру да буде увучена у опасну игру црногорске политике. . . Додао сам, пошто је још увек на знаји међународни режим, да би Црна Гора евентуалном акцијом дошла у директан сукоб са савезничким силама. Енергично сам саветовао повлачење трупа, пре свега са Тарабоша и скадарског моста. . . пошто имам основа да претпоставим да ће користити близину да изазову инцидент. Пламенац ми је одговорио да му је жао што италијанска влада није одобрила мере које је Црна Гора применила искључиво у интересу снабдевања и сигурности граница. Предложио је да ми да гаранције да неће прелазити десну обалу Бојане, изузев у случају више силе. Позвао сам га да озбиљно размисли о мом разговору. Како још није уследио било каква званични корак од стране мојих колега, чини ми се да Пламенац живи у илузији о благонаклоном држању Русије и Француске. Сматрам, дакле, хитним да представници Тројног споразума делују енергично и недвосмислено. . .“⁵⁸

Али црногорски краљ и влада имали су свој план; сматрали су да је даље снабдевање Црне Горе несигурно све док се и Скадар и пристаниште Сан Ђовани ди Медиа налазе у рукама наоружаних Албанаца. И заиста, у Албанији је владао неред. Италијански конзул у Скадру Де Фачиндис известио је 8. јуна Сонина да су, и поред постигнутог споразума о пролазу робе за Црну Гору, на позив аустроугарских агената хиљаде Малисора сишли

⁵⁵ Исто, док. бр. 193, 113.

⁵⁶ Исто, док. бр. 199, 117.

⁵⁷ Шкерковић, нав. дело, 60.

⁵⁸ DDI, IV, док. бр. 201, 118.

са Брда „и почели да пљачкају робу“.⁵⁹ Иако су италијански представници у Скадру и Драчу настојали да помире албанска племена да би се супротставила Црногорцима, уз давање подршке превртљивој, у том тренутку према оцени италијанске дипломатије, антицрногорској политици Есад-паше,⁶⁰ стање у албанским крајевима било је хаотично. Де Фечендис је 13. јуна морао да извести Сонина да је опозиција Есад-паши у Медуи толико велика „да су они спремни на отворени сукоб са муслиманима, чак и по цену да тиме отворе врата Црној Гори“; подвукао је да је антагонизам међу племенима такав „да ће се тешко избећи српско-црногорско наступање чак ако се Есаду и подвргне католичка већина у Скадру“ и истакао да он верује да би то спречила једино поновна међународна окупација Скадра од стране сила Споразума, „по могућству са италијанским првенством“.⁶¹ Сонино је већ сутрадан одговорио и одбацио идеју о међународној окупацији, усмеравајући Де Фачендиса на убеђивање католика да је потребно да Медуа буде под Есад-пашом.⁶²

Информисан да су Црногорци поново тражили од генерала Јанковића да одвоји снаге за окупацију нових територија у Албанији и да се црногорске трупе приближавају Медуи, и одговарајући на усплахирене захтеве Камбијаза и Де Фачендиса, Сонино му је, већ много умереније, 18. јуна телеграфисао да он не одобрава црногорску акцију, „али не можемо да интервенишемо“; Камбијазу је дао налог да црногорској влади стави енергичан приговор због његов наступања у Албанији и намере да окупира Медуу.⁶³ Овај је следећег дана код министра спољних послова Пламенца енергично протестовао против црногорских напада у Албанији и евентуалне окупације Сан Ђовани ди Медуа, упозоривши га да је то, поред свега, и у супротности са његовим претходним изјавама. Пламенца му је, поред осталог, рекао „да не постоји намјера да се окупира Медуа“ Завршавајући о томе извештај Сонину, написао је: „Озбиљно сам га одвраћао од једног подухвата који изазива опште негодовање и који није ни мало оправдан“.⁶⁴ Сонино је 22. јуна, преко посланика у Драчу Алиотија, понудио Есад-паши брод да успостави своју власт у Медуи и тако предухитри црногорску војску, односно одупре се црногорској окупацији.⁶⁵ Али, већ је било касно. Да би избегао верске сукобе, вођа католичког племена Миридита Бид-Дода позвао је Црногорце да уђу у Љеш, што су Црногорци иначе прижељкивали.⁶⁶ Део снага Ловћенског одреда заузео је 25. јуна Сан

⁵⁹ Исто, док. бр. 120, 67.

⁶⁰ Исто, док. бр. 122, 68.

⁶¹ Исто, док. бр. 171, 98.

⁶² Исто, док. бр. 181, 103; док бр. 215, 127, Депенца Сонина Камбијазу од 19. јуна.

⁶³ Исто, док. бр. 208, 123.

⁶⁴ Исто, док. бр. 227, 133.

⁶⁵ Исто, док. бр. 240, 141; док. бр. 258, 153; док. бр. 253, 151.

⁶⁶ Исто, док. бр. 599, 371; док. бр. 324, 324.

Ђовани ди Медуа и наставио наступање ка Љешу.⁶⁷ Извештавајући 26. јуна Сонино о томе и о преласку црногорских снага на леву обалу Бојане, Камбијазо је закључио да све то очигледно потврђује постојање плана освајања „којег не могу да демантују ни изјаве Пламенца ни изговори да би требало осигурати снабдевање Црне Горе“. Он додаје: „настављам да показујем да не дозвољавам да будем обманут лажима министра спољних послова, али не нашавши потребну подршку овдашњих мојих колега, не сматрам потребним... да инсистирам на протестима који служе само зато да изазивају антипатију против нас“; за све то Камбијазо окривљује представнике Русије и Француске, који су, по његовом мишљењу, заузели благ став.⁶⁸

Од 19. до 27. јуна црногорске снаге остале су пред Скадром, на обалама Кира, очекујући одобрење владе да уђу у град.⁶⁹ Италијански конзул у Скадру Де Фачендис два пута је изјутра 21. јуна телеграфисао Сониноу да су црногорске трупе избиле пред Скадар и да се сваког часа очекује да уђу у град; тражио је хитне инструкције да ли треба евентуално да учини посету команданту окупационих трупа.⁷⁰ Сонино му је тек 27. јуна одговорио (и о томе обавестио већи број својих представништва) да се уздржи од било којег корака који би могао да значи пристајање или одобравање свршеног чина од стране Црногораца њиховим уласком у Скадар.⁷¹ Италијански министар спољних послова је с великом пажњом пратио догађаје у вези са Скадром; рекло би се да је то била основна преокупација италијанске дипломатије. Он је 21. јуна телеграфисао Камбијазу да црногорској влади, додуше у учтивој форми, стави до знања „да је апсурдно очекивати да Италија чини жртве и излаже се ризику да би снабдевала Црну Гору, уколико она настави да прави потешкоће једном неприхватљивом политиком свршеног чина у Албанији“.⁷² Била је то први пут изречена озбиљна претња Италије у вези с тако осетљивим питањем какво је у том тренутку било снабдевање Црне Горе, у којој је иначе владала нестацица хране; претња која је имала далекосежне последице.

Пошто је обавештен од Де Фачендиса да су Црногорци на прилазима Скадра, Камбијазо је, пре него што је и добио поминути телеграм од Сониноа, посетио министра спољних послова Пламенца и ни мало учтиво протестовао против новог црногорског наступања, истакавши да је оно у супротности са његовим ранијим изричитим изјавама. У извјештају о томе, Камбијазо, поред осталог, пише Сониноу: „Додао сам да при таквом стању

⁶⁷ *Операција црногорске војске*, 260; DDI, IV, док. бр. 276, 165, извештај Алиотија Сониноу 25. јун; Sonino, Diario II, 167.

⁶⁸ DDI, IV, док. бр. 279, 168.

⁶⁹ *Операција црногорске војске*, 260.

⁷⁰ DDI, IV, док. бр. 228, 133; док. бр. 229, 113.

⁷¹ Исто док. бр. 285, 179,

⁷² Исто, док. бр. 230, 134

ствари, не могу да имам поверења ни у њега ни у црногорску владу“; Пламенац је, каже, неспоразум правдао недостатком везе са војском, и дао своју часну реч да ће се трупе одмах повући, поновивши уверавања што се тиче Скадра; Камбијазо је, на крају извештаја, изразио сумњу да француски посланик жели да развлачи ствар у корист Црне Горе.⁷³ Он је, додуше, 28. јуна телеграфисао Сонину да се и француски посланик, по инструкцијама своје владе, придружио формули Греја, „али тек пошто су Црногорци заузели Скадар, дакле после свршеног чина, како и даље не би кружили гласови да су Французи и Руси покровитељи црногорске акције у Албанији“.⁷⁴ Али већ после два дана Де Фачендис је поновио оптужбу да он и даље благонаклоно гледа на црногорску окупацију, да тиме „Французи покушавају да из Албаније и Црне Горе истисну економске интересе Италије у корист француског капитала“.⁷⁵ Чак и 24. јула Сонино је присиљен да од амбасадора у Паризу, Томаза Титонија, захтева да се код француске владе заложи да се њен представник у Цетињу придружи колективном кораку Савезника код црногорске владе због окупације Скадра.⁷⁶

Тако се црногорска дипломатија служила акцијама које су биле кратког даха, а изазивале су још жешћи револт Савезника, посебно Италије, која је најоштрије реаговала. У такву игру упутио се и краљ Никола. Он је 25. јуна позвао Камбијазу на разговор, о којем је овај известио Сонина: „Његово Величанство ме је данас позвало да ми каже да су га потпуно умириле сигурне гаранције око стварних италијанских намера по албанском питању и да ће, дакле, трупе генерала Вешовића бити повучене и да Црногорци неће ући у Скадар изузев у случају провокација. Његово Величанство ми је рекло да су ове гаранције стигле из Петрограда и ставио ми је до знања да је примио једно аналогно саопштење из Рима, додавши да сада више не сумња у признавање права Црне Горе на Скадар, да је послушао савет сила, сигуран у то како италијанска политика иде на руку Црној Гори. У току разговора Њ. В. је приметило да је моје држање и држање конзула у Скадру у току тадашњих догађаја било неразумљиво и моли ме да се издејствују инструкције за Де Фачендиса како се не би изјашњавао непријатељски према Црној Гори.“⁷⁷ Разуме се, истога дана Сонино је одговорио да он није дао никакве гаранције о којима говори краљ Никола.⁷⁸

Црна Гора се припремала да заузме Скадар, али није могла на то лако да се одлучи, јер је знала да ће Савезници оштро реаговати, а нарочито Италија. Зато је пуних осам дана црногор-

⁷³ Исто, док. бр. 233, 136.

⁷⁴ Исто, док. бр. 300, 171.

⁷⁵ Исто, док. бр. 315, 188.

⁷⁶ Исто, док. бр. 466, 280.

⁷⁷ Исто, док. бр. 271, 162.

⁷⁸ Исто.

ска војска стајала на самим прилазима Скадру. Ипак, рачунало се на пријатељство Русије и Француске,⁷⁹ а изгледа да су и црногорски представници у Француској, Русији и Србији јавили да се владе тих земаља неће томе енергично супротстављати. На седници 26. јуна влада је поднела захтев краљу Николи да изда наређење да црногорска војска уђе у Скадар.⁸⁰ Те је трупе под Скадром већ био поздравио председник општине, а затим и председник Административног одбора Биб Дода; они су их, у име бројних присталица црногорске струје у Скадру, позвали да уђу у град, истичући да црногорску војску не сматрају противником, већ ослободилачком.⁸¹ Чак је и Есад-паша, уциљу слабљења утицаја Италије, позвао краља Николу да заузме Скадар и о томе имао писмени уговор с њим; он је Иси Бољетинцу и осталим муслиманским првацима препоручио да Црногорце пријатељски приме.⁸² Тако је црногорска војска 27. јуна око 11 часова без отпора ушла у Скадар; штавише, становништво јој је приредило свечан дочек. С војском је као представник краља Николе ушао и председник владе дивизијар Јанко Вукотић.⁸³ О томе је 28. јуна Де Фачендис известио Сонина, истичући да је бригадир Вешовић одржао говор и изјавио да становништво Скадра и околине већ прима држављанство Црне Горе, „која је спасла ред у земљи, добра и част становништва“.⁸⁴

Свестан да је донео једну значајну одлуку, која ће изазвати велико незадовољство Савезника и заоштрити односе са Италијом, до отвореног сукоба, краљ Никола се на дан окупације Скадра обратио директно свом зету, италијанском краљу Виктору Емануелу, како би отклонио сумњу у искреност свога рада и указао на стварну потребу уласка његових трупа у Албанију; у ствари, желео је да умири италијанску владу. Он му је писао: „Моје мисли и моје жеље су са тобом и твојом херојском војском, којој се сви дивимо. . . Ми и Србијанци очекујемо наређење Русије да би кренули против непријатеља и извршили нашу дужност за општу ствар. . . Наше одморне снаге могу да учине још много напора. Моја очајна земља већ се налази у тешкоћама у погледу снабдевања животним намирницама војске и народа. . . Албанци су затворили Бојану за Црну Гору. Они су убили много људи дуж границе, нападали су нас знатним снагама под командом аустријских официра. Пљачкали су и уништавали нашу робу. Покренут притиском јавног мњења једног изгаднелог народа дао сам наређење за интервенцију. Морао сам окупирати обе обале Бојане и стратешке тачке на северу“. У писму се краљ Никола

⁷⁹ Исто, док. бр. 693, 427, Алиоти Сонину, Драч, 31. август 1915.

⁸⁰ Ракочевић, нав. дело, 75.

⁸¹ Шкерковић, нав. дело 60; DDI, IV, док. бр. 286, 172 и 173, извештај Алиоти Сонину 27. јун.

⁸² Шкерковић, нав. дело 61; Лубурић, нав. дело, II, док. бр. 67, 205.

⁸³ Ракочевић, нав. дело, 75; *Операција црногорске војске*, 260.

⁸⁴ DDI, IV, док бр. 290, 175.

посебно трудио да докаже како због те интервенције не само да није скидао снаге са главног фронта према Аустрији него да их је, напротив, ојачао, пошто су се у Албанији Малисори добровољно подвргли црногорским властима; чудно се и жалостио што се италијански представници у Црној Гори плаше за италијанске интересе у Скадру и с тим у вези наглашава: „Никада мени и мојој влади слична мисао није пала нити ће пасти на ум“ Додаје да су његове намере искрено пријатељске и да је спреман да најозбиљније води рачуна о италијанским интересима.⁸⁵ Међутим, Виктор Емануел био је немоћан, а није ни желео да помогне свом неискреном тасту, на штету интереса Италије.

Истог дана, 27. јуна, у одговору на свој, примио је италијански краљ телеграм министра спољних послова Сонино. Овај га је подсетио на, очигледно неистиниту, изјаву краља Николе, дату 25. јуна Камбијазу, да ће се трупе генерала Вешовића повући и да Црногорци неће ући у Скадар, изузев у случају провокација. Сонино је приметио да никаквих провокација није било, и да су савети Италије упућени Црној Гори да не напредује у северној Алабанији, посебно ка Скадру, остали без ефекта, јер су црногорске трупе, како сазнаје, „ушле данас у 11,30 у Скадар“. Додао је да је конзулу у Скадру телеграфисао „да не учини било шта што би значило сагласност у вези с овим“, и да је о томе обавестио и друге италијанске посланике; такође је приложио одговор који би Виктор Емануел требало да упути краљу Николи: „Стигао је твој телеграм. Хвала ти! Нешто пре тога добио сам вест да су твоје трупе ушле у Скадар. Ово је учињено против савета датих влади Црне Горе и уверавања црногорске владе датих мојој влади. Италијанска влада стога не може прихватити или одобрити овај корак. Акција Црне Горе и Србије у Албанији била је и јесте потпуно штетна за исход рата у коме се боримо и за који треба учинити све напоре. Тражим да издаш наређење о повлачењу и да се ово што пре оствари, како би наше трупе могле да сарађују за победу над заједничким непријатељима. — Виктор Емануел“.^{85а}

Сутрадан, 28. јуна, упутио је Виктор Емануел телеграм Сонину, обавестивши га да је одговорио краљу Николи у смислу који је предложио, али је црногорски краљ поново тог дана телеграфисао, јавивши му да је морао да окупира Скадар и да се „узда у благонаклоност италијанске владе“. „Два телеграма су се мимоишла“, писао је Виктор Емануел и питао треба ли да дода нешто свом претходном телеграму.

Одговор је стигао 30. јуна; Сонино је закључио да ништа не треба додавати телеграму који је већ упућен краљу Николи,

⁸⁵ *Speciale, Riservato*, Писмо краља В. Емануела Сонину 27. јун 1915. —У прилогу краљ доставља Сонину писмо краља Николе. Хартије Сиднија Сонино, Монтерпертоли, ролна 7.

^{85а} *Sonino Viktoru Emanuelu, Gab. 629bis*, Сонинове хартије, ролна 31.

јер је Виктор Емануел јасно изложио свој и став италијанске владе.^{85b}

Италијанска дипломатија оштро је реаговала и осумњичила црногорску владу да је Скадар окупирао у договору с Аустро-Угарском. У ствари, још 11. јуна Негрото Камбијазо је известио Сонино да су тих дана одржана три тајна састанка између црногорских и аустроугарских преговараца у једној тврђави у Котору, а да је тамо лично пошао и кнез Петар, командант зоне Ловћена. „Верзија коју су дале црногорске власти . . . да ови састанци једино имају за циљ преговоре који би онемогућили ваздушна бомбардовања отворених места, не изгледа логична, неочекивана је и отвара врата неповерењу, утолико пре што се сумњало да између Цетиња и Беча нису прекинуте све нити чак и после објаве рата. Претпостављам, са извесном резервом, да није могуће, да је у тим разговорима разматрано питање окупације Скадра“ — упозорио је Негрото Камбијазо.⁸⁶ Те прве вести о преговорима Црногораца и Аустријанаца и сумње у погледу Скадра Сонино је потврдила Команда италијанске Морнарице у телеграму од 15. јуна, нагласивши да је Аустро-Угарска Црној Гори одобрила окупацију Скадра у замену за потпуну неактивност на фронту Ловћена, тако да Аустријанци могу повући артиљерију и упутити је против Италијана.⁸⁷ Сонино је одмах обавестио италијанску владу да Црна Гора преговара с Аустро-Угарском.⁸⁸

Његове сумње да се краљ Никола приближава Бечу потврђене су још неким догађајима. Јован Пламенац, један од вођа опозиције влади Јанка Вукотића, тражио је од посланика Камбијаза да у Петроград упути телеграм дивизијару Митру Мартиновићу да код руских власти ради на обарању црногорске владе, јер сви савезници сматрају да је она проаустројским наклоњена и да је Скадар окупиран после преговора са бившим аустроугарским војним аташеом у Цетињу Хубком. Сонино није дозволио да се тај телеграм упути у Петроград, али је црногорски краљ у очима Италијана и осталих Савезника овим још више дискредитован.⁸⁹ У истом смислу је деловао телеграм италијанског војног изасланика у Цетињу Ланина од 28. јуна, који је, поред осталог, поручивао: „Политичка ситуација у Цетињу је веома тешка. Нагазимо се у непријатељској земљи. Црногорска влада је италобобска и аустрофилска“; у потврду постојања споразума са Бечом Ланина наводи то што је, каже, велики део снага и ратног материјала са Ловћена упућен у Албанију, „што није наишло ни на какав отпор“; друга потврда, сматра, јесте непријатељство са ко-

^{85b} Viktor Emanuel Soninu, *Gab. Spec. Ris.* 793bis; Sonino Viktoru Emanuelu, *Rim, Gab.* 457bis, Сонинове хартије, ролна 7, 32.

⁸⁶ DDI, IV, док. бр. 152, 88.

⁸⁷ Исто, док. бр. 186, 187.

⁸⁸ Живојиновић, *Савезници и капитулација Црне Горе 1915—1916. године*, XXI (1974), 4.

⁸⁹ Исто, 5.

јим је окружен италијански поморски аташе, као и то што „аустрофилска струја шири алармантне гласове о тешким поразима Италије на копну и мору“.⁹⁰ Италијански посланик у Драчу Алиоти пренео је 27. јуна мишљење тамошњих дипломатских кругова да свечани пријем Биб Дуде од стране црногорског команданта и промена црногорског става према њему и Миридитима треба повезати са постојањем црногорско-аустријског споразума.⁹¹ А Камбијазо је Сонину 29. јуна још једном саопштио: „... Више нико не сумња да окупација Скадра није у вези са тек постигнутим споразумом у Будви, на основу којих се Црна Гора обавезала, поред осталог, да ће наставити садашњу војну неактивност...“⁹²

Савезници су сумњичили краља Николу од првог дана рата да води неискрену политику и да је с Аустро-Угарском постигао неки тајни уговор.⁹³ У основи свега, ипак, били су преговори команданта Ловћенског одреда кнеза Петра, најмлађег сина краља Николе, са бившим аустроугарским војним изаслаником на Цетињу мајором Хубком. Они су вођени 11. јуна 1915. године у селу Лазаревићима код Будве и, према ономе што је досад истражено, пре свега према извештају мајора Хубке, имали су за циљ споразум да аустроугарски авиони не бомбардују незаштићене градове Цетиње, Подгорицу (Титоград), Ријеку Црнојевића, Вирпазар, Бар, у којима је страдало доста цивилног становништва⁹⁴ (нпр. 6. априла приликом бомбардовања Подгорице погинуло је и рањено 93 становника).⁹⁵ Међутим, иако на том састанку нису вођени никакви политички разговори, сумње су се појачале, да би се после окупације Скадра претвориле у потпуно неповерење, нарочито од стране Италије, која је тврдила да је то учињено у договору с Аустро-Угарском.

Између Србије и Црне Горе већ од самог почетка рата долазило је до неспоразума због нетрпељивости династија, које су се бориле за примат у југословенским земљама. Српска влада (она је, иначе, у рату пружила Црној Гори знатну помоћ у храни и ратном материјалу) ширењем сумњи допринела је да се код осталих савезника учврсти веровање да краљ Никола води дволичну политику и да му не треба веровати. У знак негодовања и протеста против црногорске окупације северне Албаније српска Врховна команда, на захтев владе, опозвала је из Црне Горе генерала Јанковића, одредивши да дужност начелника штаба црногорске Врховне команде врши пуковник Петар Пешић.⁹⁶ Ита-

⁹⁰ DDI IV, док. бр. 302, 181.

⁹¹ Исто, док. бр. 286, 172, 173.

⁹² Исто, док. бр. 305, 183.

⁹³ Лубурић, нав. дело, I, XXVII; Sonino Diario II, 165.

⁹⁴ Шкеровић, нав. дело, 63; Ракочевић, нав. дело 68; *Операције црногорске војске*, 272.

⁹⁵ *Операције црногорске војске*, 268; Вучковић, *Дипломатска позадина*. ., Југословенска ревија за међународно право, 2, 1959, 240.

⁹⁶ Ракочевић, нав. дело, 75.

лијански дипломатски представници у Цетињу помно су пратили узајамно оптуживање и неповерење између српске и црногорске династије, посебно настојања српских представника да Црну Гору одврате од окупације Албаније, о чему су они обавештавали своје италијанске колеге, а ови Сонина.⁹⁷ Енглеска влада такође је оштро осудила поступак Црне Горе, и италијански амбасадор у Лондону Империјали могао је 29. јуна са задовољством да јави Сонину да се она слаже с италијанском владом да црногорску окупацију Албаније сматра ништавном и непостојећом и да остаје чврсто при лондонској одлуци.⁹⁸

Тако је Скадарска криза постала много озбиљнија него што је црногорска влада могла да претпостави. Чак је и руска влада била веома незадовољна и огорчена на краља Николу.⁹⁹ Савезнички представници предали су 10. јула влади Црне Горе заједничку ноту, чији је текст саставила италијанска дипломатија, узнемирена догађајима у Албанији. У ноги је изричито речено да се Савезници не слажу са окупацијом Скадра нити је признаје, али примају на знање владину изјаву да заузећем градова ово питање није решено и да ће се Црна Гора повинovati решењу великих сила.¹⁰⁰ Оштрије мере против Црне Горе нису ни могле бити предузете, јер су Италија, Србија и Грчка још раније повредиле интегритет Албаније.

Црногорска влада је покушала да ублажи затегнутост односа са Савезницама, посебно с Италијом. Пошто је краљево писмо италијанском краљу Виктору Емануелу од 27. јуна италијанска влада оценила као неискрено и да не одговара правом стању ствари, црногорски министар иностраних послова је 1. јула предао Камбијазу писмени одговор на ранији (пре окупације Скадра) колективни корак, у коме је покушао да докаже како је Црна Гора била присиљена да заузме Скадар. Пламенац пише да ће се Црна Гора „приклонити мудро и пријатељском ствету четири велике савезничке силе да се не повлаче црногорске снаге са главног фронта према Аустро-Угарској“, да им је, напротив, ова акција омогућила да тај фронт ојачају снагама које су од почетка рата држане на албанској граници; да се Црна Гора обавезује да неће наставити своју војну акцију у Албанији. Извештавајући о томе Сонина, Камбијазо је Пламенчеве тврдње оценио као лажне.¹⁰¹ Тих дана су и он и италијански дипломатија уопште изrekli много непријатних речи на рачун Пламенца и краља

⁹⁷ Вучковић, *Дипломатска позадина...*, Југословенска ревија за међународно право, 2, 1959, 242; DDI IV, док. бр. 92, 163; док. бр. 175, 101; док. бр. 184, 106; док. бр. 305, 183; док. бр. 442, 266.

⁹⁸ Исто, док. бр. 308, 184.

⁹⁹ Ракочевић, нав. дело, 75; Лубурић, нав. дело, док. бр. 12, 14.

¹⁰⁰ DDI IV, док. бр. 391, 231, депеша Сонина италијанским представницима у Лондону, Паризу, Петрограду и Цетињу, 10. јул 1915; *Операције црногорске војске*, 263; Ракочевић, нав. дело, 76.

¹⁰¹ DDI IV, док. бр. 330, 196.

Николе. И поред тога што је у том тренутку имала важније обавезе у склопу планова сила Антанте, италијанска дипломатија је догађајима у вези са Скадром посвећивала много више пажње него што су они то заслуживали; она је свесно ишла на негирање окупације албанске територије и посебно Скадра. Ипак, Сонино је осетио да је, нарочито Камбијазо, преко мере појачао негодовање и да се служи сувише оштрим и увредљивим речником; зато га је, уневши нешто више разума у те односе, 3. јула упозорио „да не би одгурнуо Црну Гору у супротни табор“. Он је очигледно страховао да Црна Гора не изађе из рата, свестан да би се то неповољно одразило на савезничку ствар, посебно на неутралне Румунију, Грчку и Бугарску, од којих се очекивало да уђу у рат на страни Савезника. Али је посланику дао инструкције да и даље остане на терену непризнавања свршеног чина окупације Скадра и Медуе.¹⁰²

Убрзо је постало још јасније да се ситуација компликовала у мери коју црногорска влада није очекивала. Италија је ускратила Црној Гори сваку помоћ. Француски амбасадор у Риму Камило Барер посетио је 27. јуна Сонино и заложиио се, у име своје владе, да Савезници упуте помоћ у намирницама Црној Гори „којој прети глад“, односно да се Црној Гори да зајам, који је раније тражио краљ Никола; француска влада сматрала је да Црној Гори треба дати предујам од 10 милиона франака у виду ратног материјала. Сонино је одговорио да Италија „неће учинити ништа за Црну Гору све док она не повуче своје трупе са албанске територије“. Такав став по питању помоћи Црној Гори одмах је саопштио својим представницима у Лондону, Паризу, Петрограду и Цетињу, да са њима упознају тамошње владе.¹⁰³ Да би још више отежала снабдевање Црне Горе, италијанска влада је одлучила да почев од 6. јула 1915. године блокаду, објављену 26. и 27. маја, прошири на све зоне Јадранског мора северно од Отранта, тј. да у тим зонама забрани пловидбу свим трговачким бродовима; црногорска влада требало је да на време обавести италијанског посланика на Цетињу о доласку и одласку транспортних бродова, с тим да се у одласку бродови упуте чак у Галипољ (ратни материјал и храна за Црну Гору највећим делом се налазила у луци Бриндизи), а у повратку у Бари — ради контроле и добијања пропуснице. Тиме је ставила под контролу све транспортне робе за Црну Гору и знатно их успорила.¹⁰⁴ Италији су то омогућавале Поморске конвенције из маја 1915, по којима је онај имала контролу над операцијама у Јадранском мору.¹⁰⁵

¹⁰² Исто, док. бр. 330, 196; Мартини, нав. дело, 478; Председник италијанске владе Антонијо Саландра је 3. јула такође упозорио Сонино да саветује Камбијазу „да употребљава блаже изразе“, али да не прихвата свршен чин. Sonino, Carteggio 1914—1916, 520

¹⁰³ DDI IV, док. бр. 284, 171; Живојиновић, *Савезници и капитулација Црне Горе 1915—1916*, 4.

¹⁰⁴ DDI IV, док. бр. 355, 211.

¹⁰⁵ Живојиновић, *Савезници и капитулација Црне Горе*, 39.

Крајем јула 1915. године црногорска влада је покушала да у том погледу изврши некакав притисак на Италију. Цетињска општина је јавним огласом обавестила грађане да, због забране извоза од стране Италије, у Црну Гору не може да стигне било каква роба. Камбијазо је 26. јула о томе писао Сонину: „... Вест је изазвала живо незадовољство против нас и становништво тој мери приписује карактер репресалија због Скадра“.¹⁰⁶ Али то је остало без резултата. Италијани су 24. августа одбили да прате црногорске транспорте од Солуна до Медове.¹⁰⁷ Због отпора Италије, помоћ Црној Гори нису могле пружити ни Русија ни Француска, које су, у складу са својим претензијама на Балкану, биле спремне да то учине без обзира на то што и оне нису веровале краљу Николи.¹⁰⁸ Велика Британија је подржавала Италију из бојазни да ова не изађе из рата, а и због тога што није била задовољна држањем Црне Горе. О томе је италијански амбасадор у Лондону Империјали 26. августа писао Сонину да у Лондону верују да Црна Гора „плови више у аустријским него у савезничким водама“ и да му је државни подсекретар за спољне послове Аутор Николсон рекао да они више не намеравају да Црну Гору снабдевају оружјем и муницијом.¹⁰⁹

У септембру 1915. године скоро потпуно је престало слање хране и ратног материјала Црној Гори, упркос сталних молби црногорске владе да италијански адмиралитет организује превоз материјала за Црну Гору и да се бродовима обезбеди пратња разараца.¹¹⁰ Кратковида италијанска политика, заслепљена својим уским интересима, није се обазирала на то што ће глад у Црној Гори ослабити отпор црногорске војске и да ће тако погодити и општу савезничку ствар. Када је 27. септембра црногорска влада од Савезника затражила зајам од 21,5 милиона франака „за неопходне хитне потребе војске и за довођење Црне Горе у такве услове да би она могла да испуни своје дужности верног и лојалног савезника“,¹¹¹ Сонино је 30. септембра захтев одбио, објаснивши да то чини због окупације Скадра „насупротив жељама које смо ми манифестовали“.¹¹² А то је било у време када је стање у Црној Гори било крајње тешко и када је министар финансија Црне Горе Мијушковић јављао црногорском делегату у Паризу Андрији Радовићу: „Молим ти се, куми и моли, дако би се смиловали (Савезници — примедба С. Р.) те то наше цркавице (набављена храна, опрема — примедба С. Р.) предали нам у Медови... Налазимо се пред неизбежном опасности од глади.“

¹⁰⁶ DDI IV, док. бр. 474, 285.

¹⁰⁷ Шкерковић, нав. дело 66.

¹⁰⁸ Живојиновић, *Савезници и капитурација Црне Горе*, 30

¹⁰⁹ DDI IV, док бр. 673, 415.

¹¹⁰ Живојиновић, *Савезници и капитулација Црне Горе*, 7, Sonino Facendisu, Драг, Gab. 3399, Рим 16, септембар, Сонинове хартије, ролна 45.

¹¹¹ DDI IV, док. бр. 819, 515, Камбијазо Сонину, Цетиње 27. септембра 1915; Живојиновић, *Савезници и капитулација Црне Горе*, 7.

¹¹² DDI IV, док. бр. 840, 525, Сонино Камбијазу, Рим, 30. септембра 1915.

Какво је тада било стање у Црној Гори показује и узнемирени рапорт, крајем августа, делегата српске Врховне команде у Црној Гори пуковника Пешића: „Глад је низбежна, а тиме и све последице. Већ данас војска и народ су незадовољни и јавно прете побуном, осећају се сви предзнаци револуције у земљи ако се народу не обезбеди хлеб“ А у септембру: „Морал војске и народа је сасвим опао; војници јавно говоре да ће напустити положаје ако држава не осигура њихове фамилије од глади“.¹¹³

Знајући колико ће Сониново одбијање давања зајма изазвати антииталијанско расположење у исцрпљеној Црној Гори, Камбијазо је 2. октобра указао Сонину на потребу да све савезничке владе „или бар неке од њих“ даду Црној Гори одговор (у погледу зајма) сличан италијанском.¹¹⁴ Италијанска влада није схватила ни таква упозорења какво је било оно Де Фачендиса, који је пренео вести „да ће црногорска влада искористити одбијање зајма... као изговор да изјави како је неспособна да учествује у новој фази аустро-српских непријатељстава“.¹¹⁵ Сонино је, у разговору са руским послаником у Риму Гирсом, изјавио „да су у последње време црногорске молбе за помоћ јако учестале и производе утисак као да се Црна Гора спрема изјавити да је морала устукнути пред непријатељем, због тога што јој помоћ није на време стигла...“; да се он старао да не подлегне сумњи „али да Црна Гора, према неким поверљивим саопштењима, као да води преговоре са Аустријом о предаји Ловћена.“¹¹⁶

Италија, а ни остали савезници, није озбиљно размишљала да политика непружања помоћи Црној Гори води неповољном развоју ситуације и да би капитулација те земље довела до учвршћења Аустро-Угарске у Албанији и на Јадрану; она није схватала да Црна Гора може да олакша њен положај у Албанији. Оптужбе да је Скадар заузео после тајног споразума с Аустро-Угарском тешко су погађале краља Николу, који зато покушава да се оправда. Он 20. јула пише Сазанову и себе представља као непомирљивог непријатеља Аустро-Угарске.¹¹⁷ Истога дана разговарао је с италијанским послаником Камбијазом, који је 20. јула известио Сонина да је краљ огорчен и дубоко ожалостен што је италијанско јавно мњење „могло да прихвати гласове који се злонамерно шире и замолио ме да их најкатегоричније демантујем“;¹¹⁸ краљ је негирао чак и постојање било какве иницијативе од стране Аустро-Угарске. У истом разговору он је неискрено изјавио да је, што се окупације Скадра тиче, чак и он био стављен пред свршен чин, а покушао је и да оправда министра

¹¹³ Шкерковић, нав. дело, 37, 38 и 80.

¹¹⁴ DDI IV, док. бр. 855, 534.

¹¹⁵ Исто, док. бр. 910, 573.

¹¹⁶ Лубурић, нав. дело, I док. бр. 23, 23.

¹¹⁷ Лубурић, нав. дело, I, док. бр. 13, 15; док. бр. 15, 17; Ракочевић, нав. дело, 77.

¹¹⁸ DDI IV, 271 и 272.

спољних послова Пламенца изјављујући да је „био добронамеран када је давао познате изјаве и формална обећања страним представницима да се неће дирати у Скадар“.¹¹⁹ Међутим, црногорски министри нису делили његово мишљење. Они су оштро напали Пламенца, оптужујући да је компликовао скадарско питање, јер је представницима савезничких сила обећавао, давао чак и часну реч, да Црна Гора неће запосести Скадар, па их је тако обмануо и појачао њихове сумње. Сматрали су да он треба да оде из владе, ако се желе добри односи с Италијом и Енгеском. Зато је Пламенац изашао из владе.¹²⁰ Али и поред тога, поверење италијанске дипломатије у краља Николу није се повратило. Сонино је имао у виду извјештај Де Фачендиса од 9. јула да је краљ Никола изјавио Алуш Лоји и другим албанским вођама „да је Скадар потребан Црној Гори, као што је Црна Гора потребна Скадру“, и да зато Албанци из окупационе зоне треба да се већ сматрају његовим поданицима.¹²¹ Зато се јаз неповерења према црногорском монарху стално ширио и тако ће то ићи до краја рата.

Италијани се нису обазирали на последице које би могле настати ако би Црна Гора испала из савезничког строја. Они су наставили да заоштравају односе са Црном Гором, па су у том циљу искористили два догађаја који су се у Скадру одиграли у јулу 1915: тзв. аферу Маруби и инцидент с Архивом скадарског конзуларног кора.

Италијански трговац Маруби одбио је 4. јула да прими црногорски новац, па су га црногорске власти ухапсиле.¹²² После два дана италијански конзул Де Фачендис позвао је своје колеге да размотре инцидент са Марубијем. Одлучили су да својим владама упуте идентичан телеграм и упозоре их да Црногорци крше режим Капитулација и да су, чак, италијанском конзулу, који се нашао на лицу места у тренутку хапшења Марубија, категорички изјавили да после окупације тај режим више не постоји;¹²³ истакли су да су пошли од тога да су њихове владе позвале да се уздрже од свега онога што би значило признање свршеност чина.¹²⁴ По инструкцијама Сонино, Камбијазо је 7. јула скренуо пажњу црногорској влади да је неправилно оно што су црногорске власти у Скадру учиниле италијанском држављанину Марубију и захтевао да предузме мере да се слични инциденти више не понове.¹²⁵ Следећег дана Сонино је поново телеграфисао Кам-

¹¹⁹ Исто.

¹²⁰ Ракочевић, нав. дело, 93.

¹²¹ DDI IV, док. бр. 384, 227.

¹²² Исто, док. бр. 341, 203, Де Фачендис Сонину, Скадар, 4. јул 1915.

¹²³ Режим Капитулације је уговор по којима су европске државе имале право у Турској, њеним вазалним државама и у другим источним, нарочито муслиманским државама, да њиховим грађанима суде њихови властити конзули (*Енциклопедија Лексикографског завода*, III, 390).

¹²⁴ DDI IV, док. бр. 356, 212, Де Фачендис Сонину, Скадар, 6. јул 1915.

¹²⁵ Исто, док. бр. 363, 216.

бијазу да случај Марубија искористи да црногорској влади усмено саопшти да Италија не признаје на било који начин свршен чин окупације Скадра, који је у супротности са Лондонским споразумом.¹²⁶ Преко својих амбасадора у Лондону, Паризу и Петрограду истога дана је тражио да представници Четворног споразума у Цетињу поводом случаја Марубија учине идентичан корак код црногорске владе, и да је позову на поштовање норми међународног права.¹²⁷ Италијански предлог у погледу режима Капитулација у Скадру и на другим албанским територијама, окупираним од стране Црне Горе прво је прихватила британска дипломатија.¹²⁸ Посланици четири савезничке државе у Цетињу предали су 19. јула министру спољних послова Црне Горе идентичну ноту поводом инцидента Маруби.¹²⁹ Црногорска влада је 23. јула одговорила на колективну ноту и обећала да ће убудуће поштовати традиционалну процедуру Капитулација на свим окупираним територијама, али није пропустила да изјави да случај Марубија сматра као увреду и провокацију.¹³⁰

Инцидент с Архивом конзуларног кора догодио се 6. јула. Конзули су упутили тумаче у Конак, да повуку тај архив како не би остао у рукама Црногораца. Међутим, покушаји да изнуди признање окупације, бригадир Вешовић је изјавио да тумачима не признаје то својство, пошто конзули не одржавају односе са њим; уколико жели повући Архив, конзули треба да му поставе званични писмени захтев.¹³¹ После новог заостравања односа и протеста великих савезничких сила, црногорска влада је 11. јуна изразила жаљење због инцидента и наредила бригадиру Вешовићу да преда Архив конзуларног кора у Скадру тумачима конзулата.¹³²

За инциденте у Скадру, које је Италија искористила да још више заостри односе са Црном Гором, краљ Никола је окривио бригадира Радомира Вешовића и претио да ће га затворити у тврђаву.¹³³

Италијанска дипломатија наставља да с пажњом прати ситуацију у северној Албанији, страхујући од њеног погоршања. Под командом аустроугарских и младотурских официра дошло је до побуне у Миридитима, у којој је, према извештају Камбијазо Сонину од 21. јула 1915. године, учествовало преко 3.000 Албанаца.¹³⁴ У ствари, до побуне, је, пре свега, дошло због грешака црно-

¹²⁶ Исто, док. бр. 369, 219.

¹²⁷ Исто, док. бр. 370, 219.

¹²⁸ Исто, док. бр. 413, 246, Сонино Камбијазу, Рим, 18. јул 1915.

¹²⁹ Исто, док. бр. 445, 267, Камбијазо Сонину, Цетиње, 19. јун 1915.

¹³⁰ Исто, док. бр. 461, 277, Камбијазо Сонину, Цетиње, 23. јул 1915.

¹³¹ Исто, док. бр. 359, 214, Де Фачендис Сонину, Скадар 6. јул 1915.

¹³² Исто, док. бр. 404, 239, Камбијазо Сонину, Цетиње, 11. јул 1915;

Јубурић нав. дело, I, док. бр 16, 17, извештај руског отправника послова на Цетињу Обнороког 10. јул 1915.

¹³³ Ракочевић, нав. дело, 86.

¹³⁴ DDI IV, док. бр. 454, 272.

горске команде. Приликом заузимања Скадра Црногорцима се придружило албанско племе Шаља, које су, међутим, Црногорци касније почели разоружавати. То је Шаљане увредило, па аустроугарским агентима није било тешко да их изазову на побуне и акције против црногорских јединица и посада распоређених на територији њиховог племена; они су прво изненадили црногорску посаду на Ђафа Кољишту, тако да се од 150 људи спасло једва њих 40. Неколико дана касније у Пљони су опколили Доњовасојевићку бригаду, упућену из Скадра за Шаљу да интервенише против побуњеника, и довели је у врло критичну ситуацију; ослобођена је тек ангажовањем нових снага из Скадра. Током јула Старосрбијански одред је водио мање борбе с побуњеним албанским племенима, којима су аустроугарски агенти говорили да ће велике силе натерати црногорске јединице да напусте Скадар и северну Албанију.¹³⁵ Због тога је чак Биб-Доди, неко време, било забрањено да се удаљава из Скадра.¹³⁶

Али док италијански посланик у Драчу Алиоти у својој депеши Сонину 26. јула 1915. има пуно разумевања за Есад-пашу и Албанију у погледу обезбеђења превоза хране бродовима,¹³⁷ италијанска влада је енергично одбијала да Црној Гори обезбеди довоз хране морем, иако је стање у њој било критично. И војска и народ су гладовали. Пропаганда савезничке дипломатије, којом је ширила неповерење према црногорској династији и влади (у чему је италијански допринос био највећи), захватила је и црногорску војску. Војска је све више веровала да краљ Никола води неискрену политику, па чак и да спрема издају, што је слабило њену борбену способност.¹³⁸ Италијани, очигледно, нису схватили да је у њиховом интересу да спрече пропаст Црне Горе. И уместо да је помогну и подстакну на нове напоре, они су својом себичном политиком допринели да она брже капитулира; после тога Италијани су се нашли директно изложени нападима Аустријанаца у Албанији и увидели су последице своје погрешне политике према Црној Гори. Сонино је то пребацивао својој Врховној команди, када је почетком јануара 1916. године пао Ловћен, али тада је већ било касно.¹³⁹

* * *

С обзиром на политичке циљеве црногорске династије и владе, окупација Скадра и северне Албаније била је освајачка и неправедна у односу на албански народ који је желео националну слободу и независност; истовремено, она је била супротна

¹³⁵ *Операције црногорске војске*, 260.

¹³⁶ DDI IV, док. бр. 567, 348, извештај Де Фачендиса Сонину 10. августа 1915.

¹³⁷ Исто, док. бр. 476, 286.

¹³⁸ Шкерковић, нав. дело, 80; Ракочевић, нав. дело, 77.

¹³⁹ Живојиновић, *Савезници и капитулација Црне Горе*, 17 Sonino, Diario, II, 304.

слободарском духу Црногораца и његовој борби за слободу, без обзира на то што је Скадар некада припадао српској држави. Па ипак, заузимање Скадра и делова северне Албаније са војничке тачке гледишта било је оправдано, јер је Црна Гора морала заштитити једини пут снабдевања војске и народа преко Медуе и Бојане и сузбити упаде Албанаца на црногорску територију, у веома критичним условима за Црну Гору. А и каснији догађаји (повлачење српске војске преко Скадра) то су потврдили. Зато тако оштар, претећи став Италије и осуда црногорске окупације нису били оправдани, тим пре што је Италија прва повредила независност Албаније, када је окупирала Валону. У ствари, радило се о томе да су се црногорска освајања у северној Албанији сукобила са завојевачким претензијама италијанског империјализма на то подручје. Скадар је (до капитулације) остао у црногорским рукама, и поред оштрих и претећих интервенција Савезника, посебно Италије. Али су последице биле тешке за Црну Гору; њена ионако рђава ситуација се после окупације тога града нагло погоршала; осумњичена да је закључила тајни уговор с Аустро-Угарском, она је изгубила поверење својих савезника и нашла се потпуно изолована. Уместо да јој пружи помоћ како би била способна да Аустро-Угарској пружи што јачи отпор, Италија, у чијим се рукама налазио кључ за пружање помоћи Црној Гори, у знак репресалија због заузећа Скадра обуставила јој је сваку помоћ. Да би оправдала свој непријатељски став, она је стално подгрејавала сумње да је краљ Никола био у дослуху с Аустро-Угарском. Земља је била гладна, влада је молила за помоћ на све стране, али савезничке силе нису много бринуле о томе. Савезници су касније за капитулацију Црне Горе окривили Италију,¹⁴⁰ која је стварно и била у најповољнијем положају да јој помогне; она је, несумњиво, томе највише допринела, јер јој је ту помоћ ускратила и ширењем вести о издаји краља утицала на слабљење борбеног морала војске и народа. Међутим, одговорност за пропаст Црне Горе не могу избећи ни остале савезничке силе.

Slavica Ratković

LE CONFLIT DE L'ITALIE ET DU MONTENEGRO A CAUSE DE SCUTARI EN 1916.

R é s u m é

Se servant de la matière diplomatique de 1915. récemment publiée dans le recueil *I Documenti Diplomatici Italiani* l'auteur avait, le premier dans l'historiographie chez nous et à l'étranger, traité le conflit entre Italie et Monténégro à cause Scutari.

Monténégro avait occupé le 27. VI 1915. Scutari afin de protéger unique voie d'approvisionnement des troupes et du peuple à travers Medue et rivière Bojana, e tde supprimer les irruptions des Albanais à la territoire monténégrine. En outre, ils existaient les rai-

¹⁴⁰ Мартини, нав. дело, 612 и 614.

sons économiques; Monténégro était un pays pauvre et criblé de dettes de telle manière avait besoin pour la fertile plaine autour Scutari. Cette plaine était liée avec Mer Adriatique au môen de la rivière Bojana. Mais, il est en question aussi la tradition. Scutari au XI-ème siècle était la capitale du royaume Zeta, puis pendant les Nemanityi, la résidence du prince héritier de la Rascie; mais Scutari était perdu pour toujours au XIV-ème siècle. Pour cette raison Monténégro avait un vif désir quant à cette ville. Les conquêtes Monténégrins dans l'Albanie avaient provoqué la condamnation de la part des alliés. Surtout à cause des raison militaires.

Les alliés exigeaient de Monténégrins de retirer leurs troupes de l'Albanie et de les concentrer fur le forn vers Autriche-Hongrie, afin d'y faire une resistance plus forte. Sur cela avait insisté plus particulièrement l'Italie laquelle avait l'intérêt d'affaiblir les attaques de divisions autricho-hongroises sur son front et de diriger ces divisions et leurs pressions vers les troupes monténégrines.

Italie avait été intéressé particulièrement pour l'Albanie et comme la reprèsaille à cause de la prise de Scutari, avait interrompu l'aide au Monténégro en ce qui concerne matériels de guerre, vivres et crédits. En empressement de forcer Monténégro à la retraite de la teritoire pour laquelle Italie se considerait interessée, le gouvernement italien avait élargi son blocus sur la Mer Adriatique au nord d'Otrant. Sur cette façon, elle avait prevenu les autres alliés (France et Russie) lesquelles étaient résolus de soutenir matériellement Monténégro. Italie était décidément contre les emprunts destinés au Monténégro de la part des alliés.

Pour justifier son attitude défavorable, la diplomatie des certains alliés et d'Italie faisait courir des bruits éveillant ainsi les coupçons concernant la dynastie et le gouvernement de Monténégro. Elle avait même accusé le roi Nicola qu'il avait été en relations secrètes avec le gouvernement Autriche-Hongrie. Le roi d'Italie, Victor Emanuel, était complètement d'accôrd avec la politique de son gouvernement de quoi temoigne sa correspondance avec son beau-père, le roi Nicola. Cette politique avait frappé au coeur Monténégro, mais les intérêts des alliés aussi. A cause de manque des vivres, des matériels de guerre et surtout par la conviction que le roi Nicola mène une politique insincère et prepare la trahison, la resistance des troupes et du peuple monténégrin avait considerablement affaibli. Cela avait accéléré sa capitulation. Auteur conclut que la capitulation de Monténégro avait signifié en même temps l'échec de la politique des alliés, surtout de la politique italienne et balkanique. Cette politique avait consolidé Autriche-Hongrie en Monténégro, Albanie et Mer Adriatique ce qui était en opposition aux désirs et projets de l'Italie.